

Hortus amicorum

Köszöntőkötet Egyed Emese tiszteletére

HORTUS AMICORUM

HORTUS AMICORUM

Köszöntőkötet Egyed Emese tiszteletére

Szerkesztette
BARTHA KATALIN ÁGNES
BIRÓ ANNAMÁRIA
DEMETER ZSUZSA
TAR GABRIELLA-NÓRA

Kolozsvár, 2017

A kötet megjelenését a Communitas Alapítvány, a Bethlen Gábor Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

További támogatók:

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2017

Felelős kiadó

BIRÓ ANNAMÁRIA

Korrektúra

ANDRÁS ZSELYKE

Műszaki szerkesztés, tördelés

BODÓ ZALÁN

Nyomdai munkálatok

IDEA nyomda, Kolozsvár

Felelős vezető

NAGY PÉTER

A borítót Raul Ciosescu festményének felhasználásával Mohácsi László Árpád készítette.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Hortus amicorum : köszöntőkötet Egyed Emese tiszteletére / szerkesztette: Bartha Katalin

Ágnes, Biró Annamária, Demeter Zsuzsa, Tar Gabriella-Nóra. - Cluj-Napoca :

Erdélyi Múzeum Egyesület, 2017

ISBN 978-606-739-077-3

I. Bartha, Katalin Ágnes (ed.)

II. Biró, Annamária (ed.)

III. Demeter, Zsuzsa (ed.)

IV. Tar, Gabriella-Nóra (ed.)

82.09

TARTALOMJEGYZÉK

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: Ünnepünk van	9
Ouverture – Kolozsvár	
<i>KIRÁLY LÁSZLÓ: A parton álló örökkévalóság</i>	11
MARKÓ BÉLA: Én is szerettem Árkádiát	12
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN: Utazóvers	12
KARÁCSONYI ZSOLT: Trójai ősz	13
ANGI ISTVÁN: Aki magához engedi a szavakat.....	14
ANTAL BALÁZS: Iskola a határon túl.....	16
BÁNYAI ÉVA: Emlékképek a hátsó padból	22
KOMMER ERIKA: Levelek és sorok.....	23
LÁNG ORSOLYA: Így esett.....	24
LŐRINCZ GYÖRGY: Ébredés	25
MÁRTON EVELIN: Lost in You	30
SZÁNTAI JÁNOS: Elvarratlan.....	33
SZILASI LÁSZLÓ: [Előtörténet]	36
BERSZÁN ISTVÁN: Szélbe írt dal	39
FEKETE VINCE: 6 haiku a hatvanéves Egyed Emese köszöntésére.....	39
SIRATÓ ILDIKÓ: Haiku-szorú Emesének.....	40
JUHOS-KISS JÁNOS: Csalódott szívünk.....	44
BALÁZS F. ATTILA: Énekel a fa	44
Puzzle.....	45
Kolozsvár.....	45
SZENKOVICS ENIKŐ: Franz Hodjak: Homokkal teli bőrönd.....	46
SZŐCS GÉZA: A Carbonaro-történetekből.....	49
GALUSKA LÁSZLÓ PÁL: Szerelmese.....	50
CSATA ADÉL: Egy nagyságos elmének költeményes szüleményei	61
KERTI JÓZSEF: „Egy szép elmének” verseiről	66
KÓNYA-HAMAR SÁNDOR: Kolozsvári orgona	72
A professzor asszony kérése.....	73
KISS ZSUZSÁNNA: Pillanatok.....	74
Pannon rejtély	75
SZILÁGYI ISTVÁN: Versenyben a múlt idővel.....	76

A középkortól a 19. századig

MARGÓCSY ISTVÁN: <i>Epistola ad humanissimam Dominam Professore</i>	79
EGYED PÉTER: Egy tanító költemény, szinte szózat	82
FARMATI ANNA: Mesterkedő költői játék	84
CORNELIUS ZEHETNER: „Vom Glanz erdrückt”	86
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: Mindszenti Antal a Zrínyiekről.....	92
TÜSKÉS GÁBOR: Elbeszélő művészet és morális szemlélet Mikes Kelemen <i>Törökországi leveleiben</i> I.	98
BARICZ ÁGNES: Egy adat a <i>Mennyei tárház kultsa</i> 18. századi történetéhez	108
VOGEL ZSUZSA: Költészeti minta vagy közkinccs	114
SZÉLL ANITA: Heltai Gáspár magyarországi és erdélyi részleges „szemléje” 1879-től 2011-ig	122
RÁCZ EMESE: A nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárának katalógusai a 18. század derekán	131
KATONA TÜNDE–LATZKOVITS MIKLÓS: A harántoktáv alakú albumok poétikája (2.)	136
PAPP KLÁRA: „mint Phoenix porából ...”	149
PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA: Három episztola Sajnovics Jánoshoz.....	156
KÁNYÁDI ANDRÁS: Szerelmes földrajz, felvidéki stílusban	166
SIMONCSICS PÉTER: Bessenyei György alakja drámáinak tükrében	172
PENKE OLGA: Mi az irodalom?	176
LOKODI ÉVA-ILDIKÓ: Fekete János alteregója	184
BIRÓ ANNAMÁRIA: „A Levél pedig iratik és megyen első tűzzel”	190
SZILÁGYI MÁRTON: Egy Csokonai-adat értelmezhetőségéről	204
FRIED ISTVÁN: Kazinczy Ferenc Barcsay Ábrahámról	208
DEBRECZENI ATTILA: Kazinczy versei Toldy Handbuchjában	214
RATHMANN JÁNOS: Goethe és Herder, a két „német Rousseau”	221
RATZKY RITA: Petőfi kötetszerkesztési elvei az 1847-ben megjelent <i>Összes költemények 1842–1846</i> című kötetében.....	225
LABÁDI GERGELY: Évnapok: visszaemlékezni, elmélkedni, ábrándozni	233
BILIBÓK RENÁTA: A napló időszerkezete	239
VARGA P. ILDIKÓ: Egy 19. századi finn feminista Magyarországon	244
KOZMA DEZSŐ: A két Wesselényi szellemi öröksége irodalmunkban	248
BERKI TÍMEA: A tanítványok barátja.....	257
EGYED ÁKOS: A bodosi almanemesítő	264
PAPP ATTILA ZSOLT: <i>A Milford-öböl felé</i>	269

Olvásónapló és kritika

LÁSZLÓ NOÉMI: <i>Emesének</i>	271
UNGVÁRI LÁSZLÓ ZSOLT: <i>Fabulae mystica</i>	273
SELYEM ZSUZSA: <i>Psyché</i> a kánonban	280
BANDI IRÉN: Az emlékezés körei Péterfy Gergely <i>Kitömött barbár</i> című regényében....	286
PIELDNER JUDIT: Az idegenség heterotópiái Péterfy Gergely <i>Kitömött barbár</i> című regényében.....	293
KOVÁCS FLÓRA: <i>Patak és virág</i>	298
KOKOLY ZSOLT: <i>A Sinistra körzet jogi világa</i>	304

DERÉKY PÁL: Heimito von Doderer a császárkor alkonyának bécsi hangulatáról és az összedőlt díszletek helyén épülő új világról.....	310
MOLNÁR BODROGI ENIKŐ: Nőiség, hit, szabadságvágy és korlátok.....	316
DEMETER ZSUZSA: „De hát a szabadsággal élni nem tudok”.....	322
TAPODI ZSUZSA: A kimondás bátorsága és az esztétikum vigasza.....	327
MOLNÁR VILMOS: <i>Mese a szemöldökről</i>	336

Színházak vonzásában

SZAKOLCZAY LAJOS: <i>Öt</i>	337
BODÓ MÁRTA: Színjátszás és nevelés Kolozsmonostoron.....	339
KILIÁN ISTVÁN: Magyarra fordított drámacímek és -adatok Marosvásárhelyről (1703–1761).....	346
PAUL S. ULRICH: „Wenn Leute vom Theater reden, / Gedenken meiner selten sie”.....	361
TAR GABRIELLA-NÓRA: A 18. századi gyermekszínház feltáratlan forrásai.....	377
CZIBULA KATALIN: Szigethi Gyula Mihály vígjátékszerző munkásságáról.....	386
DEMETER JÚLIA: A vitézi játék hagyománya Katona József két korai drámájában.....	394
NAGY IMRE: A nyelv foglyai.....	399
BOÉR MÁTÉ: A Szerző nevet.....	408
GAJDÓ TAMÁS: „Ez a magyar játékszín, a legelső...”.....	413
BARTHA KATALIN ÁGNES: Társas viszonyok és Prielle Kornélia.....	419
KESZEG VILMOS: Élőképek tordai színpadokon (1900–1911).....	429
JANKÓ SZÉP YVETTE: Színház az egész... színház.....	447
BRÉDA FERENC: <i>Emlékelvény Egyed Emesének</i>	451

Olvasatok a 20. századból

SZAJBÉLY MIHÁLY: <i>Csáth-apokrif</i>	453
BERNÁD ÁGOSTON ZÉNÓ: <i>Das Österreichische Biographische Lexikon 1815–1950</i>	457
BÍRÓ BÉLA: „Förtelmes volt és gyönyörű”.....	468
BERTHA ZOLTÁN: „Micsoda hazába küldtél élni Isten”.....	473
GAAL GYÖRGY: Az erdélyi nőnevelés első fellegrója: a „Dezserándó”.....	478
LÁNG GUSZTÁV: Dsida Jenő költészete mai szemmel.....	491
DÁVID GYULA: Az 1956-os forradalom napjai és a megtorlás évei Kolozsváron.....	497
CSEHY ZOLTÁN-POLGÁR ANIKÓ: A kombinatorikus szabadvers.....	511
BORSODI L. LÁSZLÓ: Átiratok átírása – maszki palimpszeszttel.....	526
POMOGÁTS BÉLA: Nemzeti integráció – nemzeti irodalom.....	532
BENŐ ATTILA: Versfordítás: a lehetlenség lehetőségei.....	536
KISS ENDRE: A dekonstrukció három pillére és a műelemzés lehetősége.....	541
BENDA MIHÁLY: „Egy szöveg, amely örömről szól, csak kevés lehet”.....	549
SERESTÉLY ZALÁN: Történetietlen istenek.....	554
FERENCZES ISTVÁN: <i>Sans mot dire</i>	560

Tabula gratulatoria.....	561
--------------------------	-----

BARICZ ÁGNES

Egy adat a *Mennyei tárház kultsa* 18. századi történetéhez

A 18. századi Magyarországon és Erdélyben a különböző felekezetek imádságoskönyvei a legnépszerűbb kiadványtípusok közé tartoztak.¹ Segítették a kegyesség egyéni és közösségben való gyakorlását; szerepük „az egyéni hit felkeltése, megerősítése, s a felébredt egyéni hit segítségével a valódi keresztyén magatartás belső, lelki arculatának kialakítása”² Használatuknak fontos közösségteremtő és identitásmegerősítő funkciója is volt.³ Ez utóbbi funkció jelenik meg hangsúlyosan abban az adatban, amely Szathmárnémethi Mihály (1638–1689) *Mennyei tárház kultsa*⁴ című imádságoskönyvének 18. századi használatáról maradt fenn egy vallásváltoztatási ügy dokumentumaiban.

1. A *Mennyei tárház kultsa*

Kelemen Mária (†1792) marosvásárhelyi polgárlány a katolikus szertartásokon való kénszerű részvétele idején református imakönyve szavaival imádkozott: „a’ pápista templomban is mig oda járt, magánál hordózta Mennyei tárház kultsa nevű könyörgéses könyvet és mindenkör abból devotizalt” – írja róla férje 1747-ben.⁵

A református imádságoskönyv katolikus templomban való használata az apja által katolikus vallásra kötelezett lány tiltakozásaként és az anyja vallásával való azonosulás jelzéseként értelmezhető: „mint hógj az édes annya is reformata ö is aszt kívanta ohajtotta anplectalni [!], mellyet is meg gyermekségitől fogva Szent Lélek Istennek indításából anhelalta, s’ ugjan mindenek felett azon kérte Istenét, hogj tselekedgjek az Ur irgalmasságót eo velle; és e mi ditsösséges apostóli szent vallásunkra engedgjen néki által kelést.”⁶

A *Mennyei tárház kultsa* 1673-ban jelent meg először Kolozsváron; az egyik legtöbbet kiadott magyar nyelvű református imádságoskönyv volt a 18. század végéig.⁷ Azáltal, hogy az élet legváltozatosabb eseményeire, alkalmaira és állapotaira kínált imaszövegeket, sok területre vonatkozóan tudta közvetíteni a református egyház alapvető teológiai tanításait és

¹ Áruk megfizethető volt, a közösségi vallásgyakorlásból már jórészt ismert szövegeikkel olvasni csak kevéssé tudó emberek is boldogultak, lásd TÓTH István György, *Írás, olvasás, könyv a paraszti műveltségben a 17–18. században*, Századok, 1995, 832–835.

² HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár–Universitas, 2008 (Res Libraria, II), 103.

³ Bővebben: FAZAKAS Gergely Tamás, *Siralmas imádság és nemzeti önszemlélet: A lamentációs és penitenciás sírás a 17. század második felének magyar református imádságoskönyveiben*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012 (Csokonai Könyvtár, 50), 28–33.

⁴ NÉMETHI Mihály, *Mennyei Tárház Kultsa, avagy: Olly idvességes együgyő elmékhez alkalmaztatott Imádságok: mellyekkel minden rendben, karban, nyomorúságban lévő egy ügyű emberek, az Isten kegyelmes Tárházában bé-mehetnek [...]*, Colosvárott, Szentyel Mihály által, 1673. RMK I, 1149. A továbbiakban MTK.

⁵ Nagy Ferenc levele, Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára (Kolozsvár), Az Erdélyi Református Főkonzisztórium Levéltára (a továbbiakban FőkonzLvt) 42/1747, [1v]. A levél teljes szövegét függelékben közlöm.

⁶ Uo., [1r–v].

⁷ 1786-ig legalább 25 kiadása ismert: FAZAKAS, *i. m.*, 289, 185-ös lábjegyzet; PETRIK Géza, *Magyarország Bibliographiája 1712–1860* (a továbbiakban *Petrik*), II, 864; *Petrik V*, szerk. KOMJÁTHI Miklósné, Bp., OSZK, 1971, 343; *Petrik*, VII, szerk. PAVERCsik Ilona, Bp., OSZK, 1989, 351–352; SÁNDOR István, *Magyar Könyvesház*, Győr, Streibig, 1803, 79 és 105.

erkölcsi normáit,⁸ és különféle műfajú imákat tartalmazva, megfelelő szavakat adott hálaadáshoz, könyörgéshez, bűnbánathoz.⁹ Olvasása, a református tanításban vélhetően nem részesülő Kelemen Mária számára, a követni kívánt vallás tanulását tette lehetővé és útmutatást adott a református élet megfelelő módjára.¹⁰

Kínált imaszövegei alkalmassá tették a református egyház és a hívek – közös és egyéni – sorsa feletti elmélkedésre (a vallási ellenség romlásáért való könyörgések, hálaadás az üldöztetés ellenére való megmaradásért, a kiválasztottságért, könyörgés a tévelygők megvilágosításáért stb.), ami hozzájárult az imádkozó közösségérezésének és hitének erősítéséhez.¹¹

2. Az áttérés

Kelemen Mária apja, Kelemen Zsigmond (†1757) kora legtekintélyesebb marosvásárhelyi polgárai közé tartozott. 1731-ben választották városi tanácsossá;¹² főbírói hivatalviselésének ismert évei: 1744, 1748 és 1753.¹³ 1742-ben nemességet szerzett maga és fiai számára.¹⁴ Református vallásról tért a katolikusra valamikor az 1710–20-as években;¹⁵ felesége, Kis Kata

Népszerűségét jelzi, hogy BOROSNYAI NAGY Zsigmond *Az igaz keresztyén embernek papi tisztiról* című munkájában (Amszterdam, Smets, 1736), amelyben önálló imádkozásra kívánja tanítani olvasóit, az imakönyvhasználat tipikus példájaként nevezi meg a *Mennyei tárház kultsát*, amire a hívek túlságosan is hagyatkoznak imádkozáskor: *Uo.*, 218 (idézi FAZAKAS, *i. m.*, 138).

⁸ Az imádságnak a vallási tanítások interiorizációjában való szerepéről: HELTAL, *i. m.*, 79.

⁹ FAZAKAS, *i. m.*, 290.

¹⁰ Például a *Szűz vagy el-adó Leánynak Imádsága* hálát ad az örök életre való kiválasztottságért, valamint az eretnekké válás elleni oltalomért, az Istennel és a szülőkkel szembeni engedelmességben való megerősítésért, és a református egyház és saját lelke üdvösségére való férj megtalálásáért könyörög. *MTK*, 1673, 23–26.

¹¹ Például *MTK*, 1673, 7–9; 59–60. Az imádságkönyv vallási identitást és közösséget megerősítő szerepéről hasonló adat maradt fenn egy szabad vallásgyakorlási joggal nem rendelkező eklézsiáról, ahol a prédikációt pótlandó a *Praxis Pietatisből* olvastak fel, a hívek pedig a *Mennyei tárház kultsából* imádkoztak. DIENES Dénes *A református kegyesség jellemző vonásai a 18. században, 17. századi előzményekkel*, 59. (Elektronikus oktatási segédanyag: <http://srta.hu/wp-content/uploads/2015/02/kegyess%C3%A9g.pdf>. Utolsó letöltés: 2017. 02. 25.)

¹² 1731-től bővült a 6 tagú városi tanács 12 tagúvá, hogy egyenlő számban képviselthessenek a katolikusok is; az átszervezésről: PÁL-ANTAL Sándor, *Marosvásárhely XVII–XVIII. századi jogszabályai és polgárnévsorai*, Marosvásárhely, Mentor, 2006, 28–42. Ekkortól a városi tanácsosokat meghatározatlan időre választották, egy 1745-ös végzés értelmében pedig halálukig viselhették hivatalukat (ellentétben a főbíróval, aki 1760-ig egy, azt követően két évre kapott mandátumot): *Uo.*, 31. Kelemen szenátorságának eddigi adatolt évei: 1732, 1736, 1739, 1742: *Uo.*, 102–106.

¹³ A barokk kori marosvásárhelyi Főter nyugati házsorának kutatása során ORBÁN János művészettörténész tárt fel részleteket a Rózsák tere 53. szám alatti épület előzményének tulajdonosa, Kelemen Zsigmond (†1757) személyéről. Ezúton köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta kéziratban levő adatgyűjtését.

Az 1744-es és 1753-as főbíróságra ORBÁN hivatkozik, forrásai: Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Igazgatósága (a továbbiakban MarosNLT), Marosvásárhely város levéltára (a továbbiakban MvhelyLt) *Certificatoria relatoria* 1744. febr. 22, *Acta Politica* (a továbbiakban AP) 221C/1744; Guberniumi leirat, 1753. jan. 29., AP 334/1753.

Kelemen nyilvánvalóan nem vesztette el a jezsuiták bizalmát lánya áttérése (1747) után sem; a magisztrátus őt választotta az 1748-as év épp soros katolikus főbírójává, amiről beszámol a marosvásárhelyi jezsuita misszió naplója is: *Diarium Missionis Societatis Jesu Marus-Vásá[r]heliensis. Tomus III* (a továbbiakban *Diarium III*), 1747. dec. 31., 103r. Lelőhely: Román Nemzeti Könyvtár – Batthyaneum, Ms XI 99. PÁL-ANTAL, *i. m.*, 106.

¹⁴ ORBÁN hivatkozik a Magyar Nemzeti Levéltárban található oklevélre (F 21, Armales, K nr. 15).

¹⁵ Az 1765. évi tanúvallatásra hivatkozik ORBÁN: MvhelyLt AP 915/1765.

A jezsuiták által 1726–1769 között vezetett konverziós anyakönyvben nem szerepel a neve: *Matricula Ecclesiae Parochialis Maros Vásárhelyiensis ab anno 1739 usque ad annum 1770 inclusive*. MarosNLT, Felekezeti anyakönyvek gyűjteménye.

(†1760) unitáriusból lett reformátussá, és nem követte férjét a katolikus egyházba.¹⁶ A források Kelemen többrendbeli hatalmaskodását említik,¹⁷ és tanúsítják lányával szembeni erőszakosságát: „utrizált Kelemen Mária aszszony pedig; az édes atya erőltetésiből tudom bizonyosan, hogy oda járt [ti. katolikus templomba],”¹⁸ valamint Máriát „erővel, fenyegetéssel, s veréssel is kényszerítette s hajtotta a catholicum templomba.”¹⁹

Kelemen Mária 1747. május 31-én kötött házasságot²⁰ a református Nagy Ferenc²¹ (†1750) marosvásárhelyi polgárral Koronkán, özv. gr. Toldalagi Mihályné (Földvári Erzsébet, †1765) házában, Marosvásárhely református elsőpapja, Zágoni Aranka György (1705?–1767) közreműködésével, több illusztris tanú jelenlétében. Ekkor ígéretet tett arra is, hogy amint apja házát végleg elhagyja, azonnal a református vallásra tér. A lakodalmat követő vasárnapon, június 11-én, a református parókián ünnepélyesen megtagadta a katolikus vallást, és megesküdött a református hit megtartására.²² Nyilvános, református templombeli *abjuratióját* a katolikus fél fenyegetésekkel megakadályozta.

Egy évvel később, a házaspár leányát, Máriát, a református templomban keresztelték meg.²³

Férje halála után két esztendővel, 1752-ben, Kelemen Mária újraházasodott, ezúttal Csike László (†1785) ugyancsak református, városi tanácsosi tisztségig emelkedő polgár felesége lett.²⁴ 1765-ben, a vallási tanúvallásban megkérdezettek Csike Lászlónét egyöntetűen katolikusnak keresztelt, de gyakorló reformátusként említik,²⁵ akként is halt meg.²⁶

2.1. Katolikus források

A marosvásárhelyi jezsuita misszió naplója 1747. június 11-i bejegyzésében beszámol arról, hogy a kálvinista urak azt akarták, hogy Kelemen Zsigmond ifjú házias leánya templomukba menve megtagadja katolikus vallását, aki azonban a *pater superior*,²⁷ a katonai parancsnok és katonák közbelépése hatására elállt szándékától, családást okozva a győzelem örömeire összegyűlt heretikusok tömegének. Azt azonban kijelentette a menyecske, hogy inkább meghal mintsem, hogy a katolikus vallást tovább gyakorolja.²⁸

¹⁶ Temették 1760. máj. 6-án: *A Marus Vásárhelyi reformáta szent ecclesiának olyan könyve melyben rendel le irattatnak es fel jegyeztetnek kik mikor copulaltatnak, kereszteltetnek, halnak s temetetlenek* (a továbbiakban *Anyakönyv*), [260v]. MarosNLt, Felekezeti anyakönyvek gyűjteménye. Áttéréséről ORBÁN: MvhelyLt AP 915/1765.

¹⁷ A peres ügyekre hivatkozik ORBÁN: MvhelyLt AP 350/1754 és 361/1754.

¹⁸ 1765. aug. 27-i, vallásra vonatkozó tanúvallás: MvhelyLt Varia 240, [2v].

¹⁹ Idézi ORBÁN: MvhelyLt AP 915/1765, tanúvallás, 1765. szept. 2.

²⁰ *Anyakönyv* [14v]–15r.

²¹ „Néhai Szigjárto Györgjiné aszszonyom unokája” – mondja róla Aranka György: FőkonzLvt 94/1747, [1r]; temették 1750. febr. 28-án, 31 évesen: *Anyakönyv*, 254r.

²² Aranka György levele: FőkonzLvt 94/1747, [1v]. 1747. júni. 11-i hitvallására: *Anyakönyv*, 97v.

²³ 1748. júli. 3-án: *Anyakönyv*, 102r.

²⁴ Házasságkötés: 1752. jún. 7-én, *Anyakönyv*, 254r. Csike László (Ladislav B. Tsike de Magyarlapád) 1757. okt. 27-én tett szenatori esküt: PÁL-ANTAL, *i. m.*, 108; a források Csike Borbély László, Csike László alias Borbély és Csike László alias Vásárhelyi néven is említik; tanácsosságának adatolt évei: 1758, 1760–62, 1764, lásd *uo.*, 108, 127, 139, 151, 156. Temették 1785. febr. 15-én, a bejegyzés szerint egynéhány esztendeig volt szenátor: *Anyakönyv*, 278r.

²⁵ MvhelyLt Varia 240, tanúvallás, 1765. aug. 27.

²⁶ Temették 1792. okt. 20-án, *Anyakönyv*, 286r.

²⁷ Balogh József S. J. (1701–1756), a marosvásárhelyi jezsuita misszió vezetője és katolikus plébános 1747–1756 között: Ladislav LUKÁCS S.I., *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, I, Romae, Institutum Historicum S.I., 1987, 55.

²⁸ *Diarium III*, 97r.

A háztörténet az 1747. évi összefoglalóban a katolikus egyház romlására tett lépések közé számolja egy bizonyos nem jelentéktelen származású leánynak a kálvinista lelkész által titokban megkötött házasságát is.²⁹

A egyes házasság megkötése miatt a jezsuiták bepanaszolták Zágoni Aranka György elsőpapot Klobusiczky Ferenc erdélyi katolikus püspöknél (1741–1748), aki a Főkonzisztóriumhoz fordult magyarázatért és a sérelem orvoslásáért. 1747. június 15-én, Szebenben kelt levelében Arankát joghatósága áthágásával vádolja, mivel a katolikus menyasszonyt a katolikus plébános előzetes értesítése és engedélye nélkül adta össze református vőlegényével.³⁰

2.2. Református források

A Református Főkonzisztórium Klobusiczky püspök panaszát megválaszolendő tájékoztatást kért Aranka György lelkésztől június 18-án,³¹ aki június 22-én kelt, gr. Bethlen Ádám (1690–1748) főgondokhoz³² intézett válaszában beszámol Kelemen Mária házasságkötéséről, valamint a jezsuiták két más ügybeli hatalmaskodásáról.³³ Leveléhez csatolta Nagy Ferenc folyamodványát is, amely leírja a házasság létrejöttének körülményeit, Kelemen Mária áttérését és korábbi református kegyességgyakorlását, valamint oltalmat kér a jezsuiták és a katonai parancsnok általi *persecutio* ellen. A Főkonzisztórium még június hónapban megtárgyalta az ügyeket, és válaszolt a katolikus püspöknek, hangsúlyozva a református felekezet „törvény és Diploma szerint” érvényes jogait: Kelemen Mária esetében megállapítja, hogy a református lelkész a törvény és a bevett szokások szerint járt el, nem volt szüksége a katolikus plébános engedélyére a házasságkötéshez.³⁴

A fennmaradt adatok tanúsága szerint az ügy a református fél javára dőlt el.

A egyes házasságok kötését szabályozó rendelet (amely katolikus fél nem katolikusal való összehadását katolikus pap hatáskörébe rendelte, reverzálishoz kötötte, és kimondta, hogy protestáns lelkész csak a katolikus püspök engedélyével végezhet ilyen szertartást) 1751-ben lépett érvénybe, ahogyan a katolikus egyházból való kilépést büntető aposztázia-rendelet is.³⁵ E rendeletek előzményei több évtizedre nyúltak vissza,³⁶ aktuálissá a katolikus fél szempontjából sikeres 1744-es országgyűlés után váltak, amikor Klobusiczky Ferenc püspök szorgalmazására Mária Terézia véleménynyilvánításra szólította fel a Guberniumot az aposztázák megbüntetése ügyében, valamint figyelmeztette III. Károly korábbi, a protestánsokat korlátozó (pl. templom- és iskolaépítésre vonatkozó) rendeleteinek betartására.³⁷

²⁹ *Historia missionis Societatis Jesu cum ingressu ejusdem in oppidum siculicale M Vásárhely anno 1702. inchoata, et subsequentibus continuata*, 256. Gyulafehérvári Főegyházmezei Levéltár Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltára, Marosvásárhelyi főesperességi és plébániai levéltár.

³⁰ FőkonzLvt 92/1747; FőkonzLvt Sessionis protocollum (a továbbiakban Prot.) III, 283.

³¹ FőkonzLvt Prot. III, 283–284; FőkonzLvt Expeditionis Protocollum (a továbbiakban Prot. exp.) IV, 422.

³² Az Erdélyi Református Egyház konzisztórium 1734-ben választotta főgondnoki testületébe: SÍPOS Gábor, *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713–(1736)*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdélyi Református Egyházkerület, 2000 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 230), 90.

³³ Aranka György levele, FőkonzLvt 94/1747.

³⁴ FőkonzLvt Prot. III, 285–286; FőkonzLvt Prot. exp. IV, 441–443.

³⁵ POKOLY József, *Az Erdélyi Református Egyház története*, Bp., [Franklin] 1904, III, 99–101; Kovács Kálmán Árpád, *A katolicizmus terjesztése az erdélyi protestánsok között az 1760–70-es években*, Egyháztörténeti Szemle, 2008/4, 8–9.

³⁶ Antalfi János erdélyi katolikus püspök (1724–1728) a katolikus vallást elhagyókat panaszló folyamodványáról és III Károly vonatkozó rendelkezéseiről: POKOLY, *i. m.*

³⁷ *Uo.*, 93–94.

Az uralkodónő így kinyilvánított szándéka hozzájárulhatott ahhoz, hogy már az aposztáziarendeletet megelőző években gyakoribbá váltak a katolikus vallást elhagyókat ért támadások, sok esetben a jezsuiták részéről.³⁸

Függelék

Nagy Ferenc levele gr. Bethlen Ádám főgondnokhoz³⁹

Méltóságos Groff Ur! Énnékem érdemem felett valo Méltóságos jó Uram és Kegjelmes Patrónusóm.

Alazótóson kénszeritettem Kegjelmes Uram Excellentiádhöz recuralnóm; illy ókón: mi nek utánna Istennek tettzéséből és bölts igazgatásából magamat az házassági szent életre devoveáltam volna, mind az magam szüléim, de kivált képen az feleségem szülei hózzám meg mutatott sók rendbéli szeretetektlől és jóvöltoktól meg gjőződvn, /: ugj sok embereknek intercessiojók által /: ugjan az eo Kigjelme meg egjezett akarattyókból vettem el feleségul Nemzetes Kelemen Sigmónd Uram léányát Máriát, kinek is midön én /: mig el nem vettem /: Religioját elő hoztam volna, illy formán hogj eo Catholica én pedig Reformatus vagiók, és ezért el nem vészem, de az édes anya a feleségemnek, ugj maga is a Feleségem, azt mondotta hogj asztat ne is emlitem, mert ő soha is Catolica [!] nem volt, és soha is nem lészen, hanem mig az atya házánál lészen aval kéntelen hogj templomban el mennyen, de mihellyen atya házátúl ki kelése lészen többé soha is sem vallásikót sem tartya sem templomikót nem járja, mint hógj az édes anya is reformata ő is aszt kívanta ohajtotta anplectalni [!], mellyet is meg gyermekségítöl fogva [1v] Szent Lélek Istennek indításából anhelalta, s' ugjan mindenek felett azón kérte Istenét, hogj tselekedgjék az Ur irgalmasságót eo vélle; és e mi ditsösséges apostóli szent vallásúnkra engedjen néki által kelést. Contestalta ezen szent szándékát ezzel is, hogj a' pápista templomban is mig oda járt, magánál hordózta Mennyei tárház kúltsa nevü könyörgéges könyvetskét és mindenkór abból devotizalt, mellyet is midön észre vettenek volna a Pater Jészuiták az elmúlt esztendőben ottan a templomban el vettenek tölle, mellyér is nem kitsiny sirasókót tett; az édes atya is midön Méltóságos Gróff Toldalagi Lászlo Ur eo Nagysága és Tiszteletes Zágoni Gjörgj Uram ugjan a Religio arant Kelemen Sigmónd Urammal discouraltanak volna, aszt móndotta eo Kigjelme hogj aszt nem mondgia a léányának hogj Reformata Religiot tartssa, söt inkább azón kéri, hógj az Catholica Religio-ban hóltig meg maradgjón, de ha ugjan tsak minekutánna házától el ményjen léánya, s lelke ötet indittya /: nem nyughatván a Catholica Religioval /: a Reformata Religionak hívésére vallására, ökegyelme akkor asztán arról nem tehet, mivel keze alatt akkór ósztán nem lészen a léánya, azon kért pengig engemet és másókkal is kéretett hogj a Copulatio es a Conjunctio légjen ugj mintha eo Kigjelme ne is tudná, és akkor maga házánál nem is lészen, mivel a Pater Jesuitaktul igen fél, amint hogj ultima Mensij Maji Kórónkában kimenvén Istennek parancsolattya és Ecclesiánknak bé vett jó rendtartása szerint Copulattunk.

8va diem praesentis a Conjunctio is meg lett Kelemen [2r] Sigmónd Uramnak absentiajában, sed non Sine Scitu; és szánszandékból ment is el hazúl. már minekutánna mind ezeken által estünk volna, kezdettenek mind maga Kelemen Sigmónd Uram mind pengig a

³⁸ Uo., 94.

³⁹ FőkonzLvt 94/1747. A levelet betűhív átírásban közlöm, csupán a szokásos rövidítéseket oldottam fel jelölés nélkül és, a tiszteleti címzések kivételével, a magyar szavak kis- és nagybetűhasználatát módosítottam a mai nyelvhasználatnak megfelelően.

Pater Jesuiták üldözni és szüntelen fenyegetni, hogj mihellyen meg talállják feleségemet házomón kívül, mingjárás el főgják, és olyan tsufságót ejtenek rajta, mellynek a bélyege mig él is rajta lészen, I Ima praesentis akar vala a feleségem templomban menni, mellyet is midön a Pater Jesuiták és Kelemen Sigmónd Ur észre vettenek volna, mindgjarást izentek a feleségemnek hogj meg ne próbállya a reformatus templomban menni, hanem mennyen a papista templomba, de a feleségem meg izente azon követtől mind az édes attyának mind penig a Pater Jesuitaknak hogj inkább kész menni az halálra, mind sem a Catholica Religioiban meg maradni, eszt látván hogj evel is keveset használnak, recuráltak a varbeli Commendans Urhöz hógj resistaltasson katonáival midön a templomban be akar menni, amint hogj mingjárt Biro Uramhoz ment a Commendans Ur és meg mondotta eokigjelmének hogj midön a feleségem a templomban menne, vissza vereti a katonakkal, a minthógj a Catholicus szent egjház fiától ennikiem is meg izenték mert hozzám jüve a Pater Jesuitak a Commendans Ur es Kelemen Sigmónd Uram szavával illy formán, hogj meg ne merészelyem próbálni feleségemet templomban vinni; mivel ha aszt tselekszem, már a katonáit el készítette es olyan stikkét ejt mind feleségemen mind magamón hogj mig elünk is meg érezzük. [2v] ezekre nézve osztán nem is batorzkodtunk elmenni a templómban, söt meg aszt is izenték eo Kigjelmek hogj ha különben meg nem foghatták, által lövik. erre is ugjan aszt felelte a feleségem hogj ő nem bánnya aszt és kész meg halni inkább mintsem tovább templomukat a Catholicusoknak gjakorollya, a mint hógj ugjan azon napon Tiszteletes Zágoni Gjörgj Ur parochialis házánál Méltóságos Uraknak és várósi Consisturialis személyeknek praesentiajokban Confessiot tett es modo Solito Reformatlodott is, meg is ezután is szüntelen fenyegetik, melly mia nem igen batorkodik az Isten házát gjakórolni, mellyért is kimondhatatlan szomorúsággal viseltetik; Eziránt instálók alázótósón Kegjelmes Uram Excellentiádnak méltóztassék Excellentiád valami Expedienst találni, és engemet informálni mi tevök légjünk, hogj annal is securusabbak lehessünk Isten házának gjakorlásában, eszt Isten ditsőségére tselekeszi Excellentiád mert nyilván Persecutionak kezsdete ez nem egjébnék és mind a mi Religionknak mind penig nemesi szabadságunknak praejudiciomara és igen nagj meg sértődésére vagjón mivel a feleségem nem kénszerítésből, nem is én érettem sem nem egjéb haszontalan mulando világi jóért Reformatlodott, hanem Isten Lelketől inditatvan önként a mi ditsöseges szent Religionkat anplectálta [!]. Ezen szent dológban mi hozzánk meg mutatandó Istenes Gratiajára, és ezen Isten házáért busongó asszónynak Isten tiszteletiben valo elő segítségér Eccellentiadat az Ur Isten is meg áldgja. Mi is életünk fottaig alázótósón meg szolgálni Excellentiádnak igjekezünk. Magamot penig alázótósón továbbra is recomendálvan Excellentiád Gratiájában maradok.

Kegjelmes Ur Excellentiád alázótós szólgája Nagj Ferentz mp.

Marosvasárhely 22da Junii 1747.